

COMENTARIILE OLIMPIADA DE MATEMATICĂ 2014 FAZA LOCALĂ A MUNICIPIULUI BUCUREȘTI

ABSTRACT. Comments on some of the problems presented at the Local Round of the National Mathematics Olympiad 2014, Bucharest & Ilfov.

Se adresează claselor IX, X, XI, XII.

Data: 25 februarie 2014.

Autor: Dan Schwarz-Moromete, București.

1. INTRODUCERE

Aceste comentarii asupra Fazei Locale a Olimpiadei de Matematică 2014 a municipiului București, reflectă, ca de obicei, opinia personală a autorului.¹ Ele sunt adăugate la o prezentare selectivă a probelor de concurs.²

Voi indica prin culoarea **roșie** eventualele erori, sau notațiile abuzive din enunțurile originale, și prin culoarea **verde** varianta de preferat (sau care lipsește din enunț sau soluție). Voi folosi în mod predilect și culoarea **albastră** pentru comentariile de natură personală.

2. CLASA A IX-A

Subiectul (3). a) Să se arate că, dacă $\alpha > 0$, atunci valoarea maximă a funcției $f: \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ dată de $f(x) = \frac{x}{x^2 + \alpha}$ este $\frac{1}{2\sqrt{\alpha}}$.

b) Arătați că, dacă a, b, c sunt numere reale **strict** pozitive, atunci

$$\frac{a}{a^2 + bc} + \frac{b}{b^2 + ca} + \frac{c}{c^2 + ab} \leq \frac{1}{2} \left(\frac{1}{a} + \frac{1}{b} + \frac{1}{c} \right).$$

Marian Cucoaneș, *G.M.-B. nr. 11/2013*

Soluție. Parcă era în uz convenția (greșită – după părerea mea) că zero este număr real pozitiv, deci trebuia folosit calificativul **strict**.

a) Avem $f(x) - \frac{1}{2\sqrt{\alpha}} = \frac{x}{x^2 + \alpha} - \frac{1}{2\sqrt{\alpha}} = -\frac{(x - \sqrt{\alpha})^2}{x^2 + \alpha} \leq 0$, cu egalitate pentru $x = \sqrt{\alpha}$.

¹La sugestia unui *literato* prieten al meu, care vede acest spațiu ca fiind ”poiana lui Iocan” a matematicii școlare românești.

²Lipsește multe probleme, la care nu am găsit interesul de a fi prezentate. De aceea, am completat prezentarea cu unele probleme de la faza locală a județului Ilfov, la care am și acolo câte ceva de spus.

b) Deci $\sum_{cyc} \frac{a}{a^2 + bc} \leq \frac{1}{2} \sum \frac{1}{\sqrt{bc}} \leq \frac{1}{2} \sum \frac{1}{a}$, din $\sum xy \leq \sum x^2$ (notând $x = \frac{1}{\sqrt{a}}$ și celelalte), cu egalitate pentru $a = b = c$. \square

Subiectul (4). Se numerotează vârfurile unui cub $ABCDEFGH$ cu câte un număr natural de la 1 la 8, astfel încât oricărui două vârfuri distincte să li se atribuie numere diferite.

a) Se atribuie fiecărei fețe numărul egal cu suma numerelor atribuite vârfurilor care o determină. Să se arate că există patru fețe având suma numerelor atribuite egală cu 72.

b) Se atribuie fiecărei muchii numărul egal cu suma numerelor atribuite vârfurilor care o determină. Există o numerotare a vârfurilor pentru care numerele atribuite muchiilor sunt distincte două câte două?

Justificați răspunsul!

Ovidiu Șontea & Mihai Bălună

Soluție. La ce slujește oare identificarea $ABCDEFGH$ a cubului, când nicăieri, nici în enunț nici în soluția oficială, nu se face vorbire?

a) Suma numerelor atribuite oricărei perechi de fețe opuse ale cubului este egală cu 36, suma numerelor atribuite celor 8 vârfuri. Așadar oricare două perechi de fețe opuse dau soluția.

b) Cele 12 muchii ale cubului pot avea atribuite doar numere din mulțimea $M = \{3, 4, \dots, 14, 15\}$, care conține 13 elemente. Numerele 3, 4, 5, 6 nu pot fi toate patru atribuite unor muchii (ar trebui să avem $1 + 2$, $1 + 3$, și $1 + 4$ (căci $2 + 3$ nu mai este posibil); dar atunci nici $1 + 5$ nici $2 + 4$ nu mai sunt posibile). Analog, numerele 15, 14, 13, 12 nu pot fi toate patru atribuite unor muchii. Două (cel puțin) numere din M fiind inaccesibile, rezultă că două muchii vor avea atribuit același număr. \square

3. CLASA A X-A

Subiectul (1 – IF). Stabiliți valoarea de adevăr a următoarei propoziții: **”Există numere iraționale care ridicate la puterea număr irațional să dea număr rațional”**.

Soluție. Folclor urban. Soluția cea mai elegantă (atribuită de unii lui Bebe Panaitopol) sună cam așa. Desigur $\sqrt{2}$ este număr irațional. Dacă $(\sqrt{2})^{\sqrt{2}}$ este rațional – am găsit; dacă nu, atunci $(\sqrt{2})^{\sqrt{2}}$ este număr irațional, dar atunci $\left(\sqrt{2}^{\sqrt{2}}\right)^{\sqrt{2}} = (\sqrt{2})^2 = 2$ este rațional. Am demonstrat în acest fel existența unei astfel de perechi (chiar fără să știm care dintre aceste expresii produce numărul rațional!).³

³De fapt, dintr-o teoremă crucială a lui Gelfond, rezultă că $\sqrt{2}^{\sqrt{2}}$ este irațional (chiar transcendent), vezi <http://mathworld.wolfram.com/GelfondsTheorem.html>

Aceasta este și **singura** propunere de soluție din barem; **este probabil imposibil ca cineva să o găsească în concurs, fără a o fi știut din prealabil.**

Mai pedestru, numerele $\sqrt{2}$ și $2\log_2 3$ sunt iraționale (dacă $\log_2 3 = \frac{p}{q}$, atunci $3 = 2^{\frac{p}{q}}$, deci $3^q = 2^p$, imposibil). Avem însă $(\sqrt{2})^{2\log_2 3} = 2^{\log_2 3} = 3$, număr rațional. \square

Alegerea acestei întrebări ca Problema 1, la faza locală, este de necrezut.

Subiectul (2). Fie $z \in \mathbb{C}$. Să se arate că $\sqrt{2}|z+1| = |z+i| + |z-i|$ dacă și numai dacă $|z|=1$ și $\operatorname{Re}(z) \geq 0$.

prelucrare(!!) * * *

Soluție. Cazul de egalitate al inegalității lui Ptolemeu aplicată punctelor de afixe $-1, -i, z$ și i , echivalent cu z pe semicercul unitate, de capete $-i$ și i , care conține punctul de afix 1. O demonstrație directă (fără a se recurge la evidențierea părților reală și imaginară ale lui z) vine din cazul particular

$$|2i(z+1)| = |(z-i)(i-1) + (z+i)(i+1)| \leq |(z-i)(i-1)| + |(z+i)(i+1)|$$

al cunoscutei identități care demonstrează și cazul general. \square

Subiectul (3). Să se rezolve în mulțimea numerelor reale ecuația

$$2^{\sin 3x} - 8^{\sin x} = \sin^3 x.$$

Traian Tămâian, G.M.-B. nr. 2/2013

Soluție. Folosind cunoscuta relație $\sin 3x = 3\sin x - 4\sin^3 x$, putem scrie forma echivalentă

$$2^{\sin 3x} + \frac{\sin 3x}{4} = 2^{3\sin x} + \frac{3\sin x}{4}.$$

Dar funcția $t \mapsto 2^t + \frac{t}{4}$ este sumă de funcții strict crescătoare pe \mathbb{R} , ceea ce forțează $\sin 3x = 3\sin x$, deci $\sin x = 0$, cu soluțiile $x = n\pi, n \in \mathbb{Z}$. \square

Subiectul (4). Să se rezolve în mulțimea numerelor reale ecuația

$$\sqrt[3]{x^6 + 7x^3} = \sqrt{x^4 + 8x} - x^2.$$

Eugen Radu

Soluție. Pentru $x \neq 0$ ($x=0$ este evident soluție) putem scrie

$$x\sqrt[3]{x^3 + 7} = \frac{8x}{\sqrt{x^4 + 8x} + x^2}.$$

După simplificarea cu x , rezultă $x > -\sqrt[3]{7}$, deci $x > 0$ (pentru a avea $x^4 + 8x \geq 0$). Cum cei doi membri sunt de monotonie diferită, $x=1$ este singura (cealaltă decât 0) soluție reală. \square

Desigur (după cum e condusă soluția oficială), era intenționată rezolvarea în \mathbb{R} , ca și în cazul Problemei 3, unde însă era clar specificat acest lucru. Cu atât mai mult, fiind o problemă de clasa a X-a, unde au fost introduse numerele complexe, lipsa acestei specificații putea sugera rezolvarea în \mathbb{C} . WolframAlpha oferă soluțiile complexe suplimentare $x = \sqrt[3]{\frac{-127 \pm 7i\sqrt{47}}{18}}$, dacă interesează pe cineva acest lucru ...

4. CLASA A XI-A

Subiectul (3). *Determinați matricele $A \in \mathcal{M}_2(\mathbb{Z})$ care au proprietatea $A^3 = \begin{pmatrix} 5 & 8 \\ 8 & 13 \end{pmatrix}$.*

Daniela Haret, *G.M.-B. nr. 12/2013*

Soluție. Fie $d = \det A$ și $t = \operatorname{tr} A$. Din $d^3 = \det(A^3) = 1$ rezultă $d = 1$. Atunci ecuația Hamilton-Cayley se scrie $A^2 - tA + I_2 = 0$, de unde avem $A^3 = tA^2 - A = (t^2 - 1)A - tI_2$. Luând urma, obținem $18 = t(t^2 - 1) - 2t$, adică $(t - 3)(t^2 + 3t + 6) = 0$, cu singura soluție reală $t = 3$.⁴ Acuma $\begin{pmatrix} 5 + 3 & 8 \\ 8 & 13 + 3 \end{pmatrix} = A^3 + 3I_2 = 8A$ duce la singura soluție $A = \begin{pmatrix} 1 & 1 \\ 1 & 2 \end{pmatrix}$.

Putem remarca și faptul că polinomul caracteristic $x^6 - 18x^3 + 1$ al matricei A^3 se factorizează

$$x^6 - 18x^3 + 1 = (x^2 - 3x + 1)(x^4 + 3x^3 + 8x^2 + 3x + 1),$$

cu factorul $x^2 - 3x + 1$ fiind polinomul caracteristic al matricei A . \square

Subiectul (4). *Fie A și B matrice 2×2 cu elemente întregi, astfel încât matricele $A + B$, $A + 2B$, $A + 3B$, $A + 4B$ și $A + 5B$ să fie inversabile, iar inversele lor să aibă elemente întregi. Să se arate că matricea $A + 6B$ este inversabilă, iar inversa ei are elemente întregi.*

Soluție. Dacă o matrice inversabilă M și inversa ei, ambele, au elemente întregi, atunci evident $\det M = \pm 1$. Atunci, pentru funcția $f: \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ dată prin $f(x) = \det(A + xB)$, care este funcție polinomială de grad cel mult 2, deoarece una din funcțiile $f(x) - 1$ și $f(x) + 1$ se anulează în cel puțin 3 puncte distincte, rezultă că $f(x)$ este constant egală cu $c \in \{-1, 1\}$, și atunci $\det A = c = \pm 1$ și $\det B = 0$ (dar nu este obligatoriu să avem $B = 0_2$).

⁴Soluția oficială o ia pe altă cale, scriind $\begin{pmatrix} 5+t & 8 \\ 8 & 13+t \end{pmatrix} = (t^2 - 1)A$, de unde $t^2 - 1 \mid 8$, cu singurele posibilități $t = 0$, $t = \pm 3$, din care se afirmă (fără demonstrație) că doar $t = 3$ convine. Dacă valorile elementelor lui A^3 ar fi fost diferite (mult mai mari), ar fi putut apare imens de multe cazuri de considerat în această abordare. Mai mult, să remarcăm că, prin soluția mea, era suficient să se specifice $A \in \mathcal{M}_2(\mathbb{R})$, în timp ce soluția oficială nu se poate dispensa de ipoteza redundantă $A \in \mathcal{M}_2(\mathbb{Z})$. Iar pentru $A \in \mathcal{M}_2(\mathbb{C})$ mai apar două soluții, generate de rădăcinile complexe ale lui $t^2 + 3t + 6 = 0$.

Rezultă că $A+nB$ este inversabilă pentru orice $n \in \mathbb{Z}$, cu $\det(A+nB) = c$, așadar și inversa ei având elemente întregi. Să remarcăm și că, dacă nu se dă informația despre $A+5B$, există contraexemple, cum ar fi $A = \begin{pmatrix} 1 & 1 \\ -1 & 4 \end{pmatrix}$ și $B = \begin{pmatrix} -1 & 0 \\ 0 & -1 \end{pmatrix}$, pentru care $A+nB$ este inversabilă, dar nu mai are inversa în $\mathcal{M}_2(\mathbb{Z})$ dacă $n \in \mathbb{Z} \setminus \{1, 2, 3, 4\}$. \square

Adăugire. Mi se atrage atenția că aceasta este practic problema **A-4** din **Putnam 1994**. Este cu totul nesimptomatic faptul că celebrul (decedat între timp) Paul Scholes face remarcă greșită că informația despre $A+5B$ este inutilă; după cum am văzut mai sus, nu acesta este cazul – una din rarele erori ale lui Scholes. Ceea ce se poate spune este că, dacă avem informația despre patru matrice $A+n_iB$, unde numerele întregi n_i , $1 \leq i \leq 4$ nu sunt consecutive, aceasta este suficient pentru a trage concluzia. Rațiunea este că dacă un polinom de gradul 2 cu coeficienți întregi ia de două ori valoarea 1 și de două ori valoarea -1 în unele argumente întregi, acest lucru nu este posibil decât dacă aceste argumente sunt numere consecutive.

Fie $f(x)$ acel polinom, cu $f(a) = f(b) = 1$ și $f(c) = f(d) = -1$. Avem $a-c \mid f(a) - f(c) = 1 - (-1) = 2$, și la fel $a-d \mid 2$, $b-c \mid 2$, $b-d \mid 2$. Acest lucru implică faptul că numerele întregi a, b, c, d trebuie să fie consecutive (într-o anumite ordine). La noi, aceasta înseamnă că dacă avem informația despre matricele $A+B$ și $A+5B$, atunci este suficient să o avem doar pentru două dintre cele trei matrice $A+2B$, $A+3B$ și $A+4B$, dar că lipsa informației despre $A+B$ sau $A+5B$ este instrumentală în existența unui contraexemplu. \square

5. CLASA A XII-A

Subiectul (3 – IF). Pe *mulțimea* \mathbb{Z} se definește legea de compoziție *asociativă* $x * y = xy - 2x - 2y + 6$, \forall *pentru orice* $x, y \in \mathbb{Z}$. Să se determine restul împărțirii lui $\underbrace{5 * 5 * \dots * 5}_{\text{de } 2014 \text{ ori}}$ la 3^{2014} .

Soluție. Același obositor abuz al ideii de *transport de structură ... în plus, combinat cu afirmația paternalistă despre asociativitate, care este dată*. Dacă avem o bijecție $f: X \rightarrow G$, unde (G, \circ) are structură de monoid, și dacă definim $x * y = f^{-1}(f(x) \circ f(y))$ pentru $x, y \in X$, atunci $(X, *)$ are structură de monoid, izomorf (prin funcția f) cu (G, \circ) . Acest lucru ne permite să evităm verificările plictisitoare de asociativitate, eventuală comutativitate, sau existența a elementului neutru. La noi $(G, \circ) = (\mathbb{Z}, \cdot)$, și izomorfismul $f: \mathbb{Z} \rightarrow \mathbb{Z}$ este dat de $f(z) = z - 2$.

Iar acum, vedem că $\underbrace{5 * 5 * \dots * 5}_{\text{de } 2014 \text{ ori}} = (5 - 2)^{2014} + 2 = 3^{2014} + 2$, deci răspunsul $\boxed{2}$ devine trivial. \square

Subiectul (1). Pentru fiecare $p \in \mathbb{N}^*$ considerăm mulțimea

$$U_p = \{z \in \mathbb{C} \mid z^p = 1\}.$$

- a) Să se arate că există $\omega \in U_p$ astfel încât $U_p = \{1, \omega, \omega^2, \dots, \omega^{p-1}\}$.
 b) Să se arate că, dacă $m, n \in \mathbb{N}^*$ și mulțimea $U_m \cup U_n$ este parte stabilă în raport cu înmulțirea numerelor complexe, atunci m divide n sau n divide m .

Soluție. Punctul a), trivial, este probabil intenționat ca "ajutător" pentru punctul b). Dar următorul bine-cunoscut rezultat general este la fel de ușor de probat, și oferă un răspuns complet.

Dacă H, K sunt subgrupuri ale unui grup (G, \circ) , atunci $H \cup K$ este subgrup al lui G dacă și numai dacă $H \subseteq K$ sau $K \subseteq H$.⁵

Presupunem $H \setminus K \neq \emptyset \neq K \setminus H$; fie atunci $h \in H \setminus K$ și $k \in K \setminus H$. Nu putem avea $h \circ k = h' \in H$, căci atunci $k = h^{-1} \circ h' \in H$; în mod similar, nu putem avea $h \circ k = k' \in K$, căci atunci $h = k' \circ k^{-1} \in K$. \square

Subiectul (3). Fie $0 < a < b$ și $f: [a, b] \rightarrow (0, +\infty)$ o funcție continuă.

- a) Să se arate că pentru fiecare $n \in \mathbb{N}^*$ există și este unic $x_n \in (a, b)$ astfel încât

$$n \int_a^{x_n} f(x) dx = \int_{x_n}^b f(x) dx.$$

- b) Dacă $(x_n)_{n \geq 1}$ este șirul definit la [punctul a\)](#), să se calculeze $\lim_{n \rightarrow \infty} x_n$.

Florin Rotaru, G.M.-B. nr. 4/2013

Soluție. a) Evident că $n = 0$ forțează $x_n = b$, deci nu există $x_n \in (a, b)$; din cele scrise la punctul b) putem deduce că intenția autorului a fost $n \geq 1$, dar în România $0 \in \mathbb{N}$. Desigur, acest fapt este irelevant pentru ceilalți termeni ai șirului, dar totuși ... Nu avem nevoie să introducem o primitivă F a lui f (ca în soluția oficială). Este suficient să considerăm funcția $g_n: [a, b] \rightarrow \mathbb{R}$ dată prin $g_n(x) = n \int_a^x f(t) dt - \int_x^b f(t) dt = (n+1) \int_a^x f(t) dt - \int_a^b f(t) dt$. Funcția g_n fiind strict crescătoare și continuă, cu $g_n(a) < 0$ și $g_n(b) > 0$, există deci un unic $x_n \in (a, b)$ astfel încât $g_n(x_n) = 0$.

- b) Având $0 < (x_n - a) \inf_{x \in [a, b]} f(x) \leq \int_a^{x_n} f(t) dt = \frac{1}{n+1} \int_a^b f(t) dt \rightarrow 0$ pentru $n \rightarrow \infty$, rezultă imediat că $\boxed{\lim_{n \rightarrow \infty} x_n = a}$. \square

⁵Achtung! pentru monoizi această afirmație este falsă; de exemplu pentru submonoizii lui $(\mathbb{N}, +)$ dați de $H = \{0, 2\} \cup \{m \in \mathbb{N} \mid m \geq 4\}$ și $K = \{0, 3\} \cup \{m \in \mathbb{N} \mid m \geq 4\}$.

Adăugire. Dinu Șerbănescu îmi atrage atenția că cerința originală a autorului (din G.M.-B., care probabil a fost ”diluată” de selecționeri) era să se calculeze $\lim_{n \rightarrow \infty} n(x_n - a)$. Nu era cu mult mai greu. Fie $F: [a, b] \rightarrow [0, \infty)$

primitiva lui f dată de $F(x) = \int_a^x f(t) dt$. Atunci, din definiția lui x_n ,

$$F(x_n) = \int_a^{x_n} f(t) dt = \frac{1}{n+1} \int_a^b f(t) dt.$$

Dar avem și $F(x_n) = \int_a^{x_n} f(t) dt = (x_n - a)f(\zeta_n)$ pentru un $\zeta_n \in [a, x_n]$,

$$\text{deci } \lim_{n \rightarrow \infty} n(x_n - a) = \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{1}{f(\zeta_n)} \cdot \frac{n}{n+1} \int_a^b f(t) dt = \boxed{\frac{1}{f(a)} \int_a^b f(t) dt}.$$

Subiectul (4). a) Să se arate că $\sin x \geq x - \frac{x^3}{3!}$, pentru orice $x \geq 0$.

b) Fie $f: \mathbb{R}[0, 1] \rightarrow [0, \infty)$ o funcție continuă. Arătați că

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \sum_{k=1}^n \sin \left(\frac{1}{n} f \left(\frac{k}{n} \right) \right) = \int_0^1 f(x) dx.$$

Soluție. a) Insist asupra acestui punct doar din cauza amuzantei greșeli de tipar **3** în loc de **3!**. Poate că cineva a considerat că semnul de exclamare nu are ce căuta într-o expresie matematică ... Din fericire $3 < 3!$, așa că inegalitatea rămâne totuși adevărată, deși soluția oficială conține o patentă greșeală, inerentă acestui fapt (și notează și o funcție auxiliară tot cu f).

b) Rezultatul cerut aici nu are însă nimic de-a face cu punctul a), și în general cu funcția sin. Să presupunem, în toată generalitatea, că avem o funcție $\varphi: \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$, cu singura proprietate că $\lim_{x \rightarrow 0} \frac{\varphi(x)}{x} = 1$, ceea ce forțează

$\lim_{x \rightarrow 0} \varphi(x) = 0$. Pentru orice $0 < \varepsilon < 1$ există $\delta > 0$ astfel încât $\left| \frac{\varphi(x)}{x} - 1 \right| \leq \varepsilon$

pentru $0 < x \leq \delta$, și există $N \in \mathbb{N}^*$ astfel ca $0 \leq \frac{1}{n} f \left(\frac{k}{n} \right) \leq \delta$ pentru orice $n \geq N$ și $1 \leq k \leq n$, căci f este mărginită pe $[0, 1]$.

Prin urmare, sub aceste condiții,

$$(1 - \varepsilon) \frac{1}{n} f \left(\frac{k}{n} \right) \leq \varphi \left(\frac{1}{n} f \left(\frac{k}{n} \right) \right) \leq (1 + \varepsilon) \frac{1}{n} f \left(\frac{k}{n} \right).$$

Dar $\lim_{n \rightarrow \infty} \frac{1}{n} \sum_{k=1}^n f \left(\frac{k}{n} \right) = \int_0^1 f(x) dx$, deci (prin trecere la limită cu $\varepsilon \rightarrow 0$)

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \sum_{k=1}^n \varphi \left(\frac{1}{n} f \left(\frac{k}{n} \right) \right) = \int_0^1 f(x) dx.$$

Am mai văzut și cu alte ocazii, chiar anul trecut, astfel de particularizări forțate, în care folosirea unui detaliu irelevant devine instrumentală în soluția oficială. \square

Subiectele clasei a XII-a au fost de data aceasta cu totul banale (de obicei ele erau de bună calitate, dar ceva mai grele decât cele ale celorlalte clase).

6. ÎNCHEIERE

Calitatea etapei locale a Municipiului București continuă să fie oleacă ameliorată față de un trecut nu foarte îndepărtat. Au fost totuși destul de multe scăpări și erori (în enunțuri și soluții), iar multe din probleme au rămas destul de neatractive.